

Stedelijke druk als kans voor het platteland in Oost-Zuid-Holland en de Zeeuwse Eilanden

Greet Overbeek
Janneke Vader

QLK5-CT-2002-01696
Building Rurban Relations - D22

Projectcode 62823

Januari 2006

Rapport 7.06.02

LEI Wageningen UR, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- Wettelijke en dienstverlenende taken
- Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- Ruimte en Economie
- Ketens
- Beleid
- Gamma, instituties, mens en beleving
- Modellen en Data

Stedelijke druk als kans voor het platteland in Oost-Zuid-Holland en de Zeeuwse Eilanden.

Overbeek, M.M.M. en J. Vader

Den Haag, LEI Wageningen UR, 2006

Rapport 7.06.02; ISBN 90-8615-047-0; Prijs €11 (inclusief 6% BTW)

35 p, fig., tab.

Door de ruimtelijke druk vanuit de steden en toeristencentra dreigen plattelandsgebieden hun karakter te verliezen. In het RURBAN-project is in Finland, Frankrijk, Hongarije, Nederland en Spanje onderzocht hoe landelijke gebieden via ontwikkeling van publieke en private goederen en diensten van het platteland hun relatie met de steden kunnen versterken. Dit rapport vat de resultaten samen van de Nederlandse studiegebieden Oost-Zuid-Holland en de Zeeuwse Eilanden. Vaak zijn de directe stad-landrelaties beperkt. Deze worden versterkt als het gebiedsgerichte beleid zowel dorpen als (grote) steden beslaat en bij bestemmingswijzigingen financiële compensatie voor publieke goederen en diensten wordt gerealiseerd. Het aanbod van private goederen en diensten kan sterker inspelen op de stedelijke vraag en de ontwikkeling van de recreatieve infrastructuur, natuur en landschap.

An English abstract can be found on the next page

Bestellingen:

Telefoon: 070.3358330

Telefax: 070.3615624

E-mail: publicatie.lei@wur.nl

Informatie:

Telefoon: 070.3358330

Telefax: 070.3615624

E-mail: informatie.lei@wur.nl

© LEI, 2006

Reproduction of contents, either whole or in part:

- permitted with due reference to the source
- not permitted

The General Conditions of the Agricultural Research Department apply to all our research commissions. These are registered with the Central Gelderland Chamber of Commerce in Arnhem.

Urban pressure from urban and tourist centers may affect the spatial quality of rural areas. The RURBAN project with casestudies in Finland, France, Hungary, the Netherlands and Spain has analysed the rural-urban relationships. This report is a summary of the results of the Dutch case studies in Oost-Zuid-Holland and Zeeuwse Eilanden. The current rural-urban relationships are limited. These can be enhanced by the development of a territorial land use policy that involves rural and urban locations and includes requirements for compensation payments in exchange for spatial developments to finance the landscape management. A better anticipation of rural goods and services needed for the urban demand and the development of the recreational infrastructure, nature and landscape are necessary.

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	7
1. Inleiding	9
2. Oost-Zuid-Holland	11
2.1 Inleiding	11
2.2 Goederen en diensten	13
2.3 Institutionele samenhang	14
2.4 Consumenten	15
2.5 Producenten	16
2.6 Intermediaire actoren en stakeholders	17
2.7 Kansen om de stad-landrelatie te verbeteren	19
3. Zeeuwse Eilanden	20
3.1 Inleiding	20
3.2 Goederen en diensten	21
3.3 Institutionele samenhang	23
3.4 Consumenten	23
3.5 Producenten	24
3.6 Intermediaire actoren en stakeholders	25
3.7 Kansen om de strand-landrelatie te verbeteren	27
4. Strategieën voor het opbouwen van nieuwe relaties	28
4.1 Inleiding	28
4.2 Oost-Zuid-Holland	28
4.3 Zeeuwse Eilanden	31
4.4 Conclusies uit het RURBAN-project	32
Literatuur	35

Woord vooraf

In Nederland probeert de overheid de stedelijke druk in goede banen te leiden. Ruimtelijke ordening is maar ten dele in staat om plattlandsgebieden tegen stedelijke druk te beschermen. Hierdoor dreigen deze gebieden hun groene karakter te verliezen. Deze duurzame ontwikkeling staat haaks op de groeiende behoefte aan een groene omgeving en contrast met de stedelijke en toeristische centra. De vraag is hoe de gebruikers en bewoners van het platteland tot een behoud en ontwikkeling van het platteland kunnen komen.

Deze vraag geldt echter niet alleen voor het Nederlandse platteland, maar ook elders in Europa. Het LEI heeft daarom samen met projectpartners uit Frankrijk, Finland, Hongarije en Spanje het project *Building new relationships in rural areas under urban pressure* (RURBAN) opgezet en uitgevoerd. Dit onderzoek is verricht binnen het Vijfde Kaderprogramma van de Europese Commissie. Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) heeft het onderzoek van het LEI mede gefinancierd. LNV wil hiermee de Nederlandse problematiek van dichtbevolkte landelijke gebieden onder de Europese aandacht brengen.

Dit rapport vat de belangrijkste resultaten samen van de Nederlandse studiegebieden Oost-Zuid-Holland en de Zeeuwse Eilanden. Voor een overzicht van de resultaten en publicaties van het RURBAN-project in de verschillende landen is een website samengesteld: www.rural-urban.org. Hier is ook het eindrapport te vinden (Overbeek en Terluin, 2006).

Europese onderzoeksvoorstellen en projecten hebben doorgaans een lange adem. De opdrachtgevers bij de LNV-directie Platteland waren achtereenvolgens Nico Beun, Alberthe Papma, Jeroen Vis en Monique Remmers. In de studiegebieden zijn vele betrokkenen geïnterviewd. Wij willen iedereen bedanken voor de medewerking en het opgebrachte geduld. Verder hopen wij dat dit onderzoek bijdraagt aan het inzicht in stedelijke druk vanuit het perspectief van het platteland.

Dr. J.C. Blom
Algemeen directeur LEI B.V.

1. Inleiding

Het Europese platteland ziet veel ruimteclaims voor stedelijke en toeristisch-recreatieve doelen zoals huizen, hotels, bedrijventerreinen en infrastructuur. Vooral onder de rook van de grote steden biedt het platteland aantrekkelijke vestigingsmogelijkheden. In de kustgebieden ontdekken toeristen en recreanten steeds meer het achterland, waardoor het toeristische beïnvloedingsgebied zich steeds meer landinwaarts uitbreidt.

Ruimtelijke ordening is maar ten dele in staat om plattelandsgebieden tegen stedelijke druk te beschermen. Hierdoor dreigen deze gebieden hun groene karakter te verliezen. Deze ontwikkeling staat haaks op de groeiende behoefte aan een groene omgeving en contrast met de stedelijke en toeristische centra. De vraag is hoe de gebruikers en bewoners van het landelijk gebied tot een behoud en ontwikkeling van het platteland kunnen komen. Veel plattelandsgebieden bieden een scala aan kwaliteiten zoals aantrekkelijke landschappen en natuurgebieden, regionale producten, historische gebouwen en recreatieve voorzieningen. Als het om publieke diensten en goederen gaat, zoals onderhoud en ontwikkeling van natuur, recreatieve paden en routes, dan is de overheid de belangrijkste betaler. In toenemende mate wordt echter ook aan andere partijen gevraagd hier aan bij te dragen. Betreft het private goederen en diensten, zoals consumpties in cafes, hotels, rondleidingen, streekproducten enzovoort, dan betaalt de gebruiker zelf.

Het project *Building new relationships in rural areas under urban pressure* (RURBAN) gaat in op de kansen van stedelijke druk voor het platteland aan de hand van de rol die goederen en diensten (rural goods and services) kunnen spelen. Het gaat om publieke en private goederen en diensten die een directe link hebben met het platteland: landgebruik, gastronomie en streekproducten, recreatie en toerisme. De relaties die bij kunnen dragen aan het behoud van contrast tussen de stad en platteland betreffen relaties tussen stedelijke en landelijke gebieden en hun actoren.

Het RURBAN-project is uitgevoerd in Finland, Frankrijk, Hongarije, Nederland en Spanje. In de deelnemende landen zijn twee studiegebieden geselecteerd: een landelijk gebied onder stedelijke druk en een landelijk gebied onder toeristische druk. In de casestudies is aandacht besteed aan de context van stad en platteland, motieven van consumenten en producenten voor respectievelijk vraag en aanbod van diensten en producten, de rol van intermediaire actoren en stakeholders en kansen voor nieuwe stad-landrelaties. De casestudies zijn gebaseerd op literatuuranalyse, interviews en plaatselijke bijeenkomsten.

De Nederlandse studiegebieden zijn de COROP-gebieden Oost-Zuid-Holland en de Zeeuwse Eilanden (Figuur 1.1). Oost-Zuid-Holland ligt in de Randstad en maakt deel uit van het Nationaal Landschap Groene Hart. Al in de jaren 50 werd de waarde van het Groene Hart nationaal erkend en werd een restrictief beleid ontwikkeld.

Het kusttoerisme is, mede door het Nederlandse klimaat, minder massaal dan in Zuid-Europa. In de kuststrook van de Zeeuwse Eilanden speelt toerisme wel een belangrijke rol in sociaal-economisch en fysiek opzicht. Het gebied kent een groot aantal vakantieparken, campings en hotels en telt jaarlijks een groot aantal bezoekers. In de loop der tijd heeft het toerisme zich ook naar het achterland uitgebreid.

Dit boekje laat de belangrijkste resultaten van het onderzoek in de Nederlandse studiegebieden zien. In hoofdstuk 2 en 3 komen de resultaten van respectievelijk Oost-Zuid-Holland en de Zeeuwse Eilanden aan de orde. Hoofdstuk 4 geeft conclusies en aanbevelingen voor het opbouwen van nieuwe stad-landrelaties in de Nederlandse studiegebieden en gaat in op de gezamenlijke aanbevelingen van het RURBAN-project.

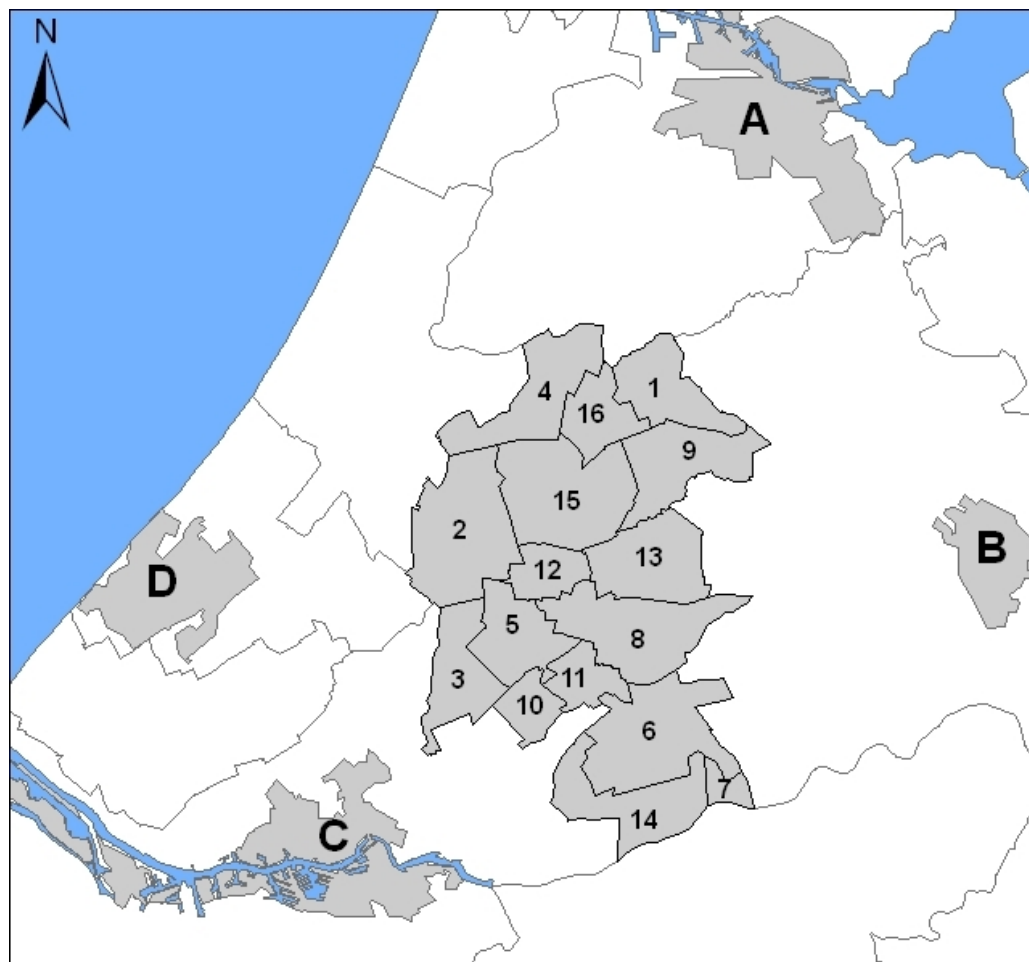

Figuur 1.1 De studiegebieden Oost-Zuid-Holland en de Zeeuwse Eilanden

2. Oost-Zuid-Holland

2.1 Inleiding

Oost-Zuid-Holland bestaat uit drie deelgebieden. Van noord naar zuid zijn dit de Rijnstreek (R), Gouwestreek (G) en Krimpenerwaard (K) (Fig. 2.1).

Figuur 2.1 Studiegebied Oost-Zuid-Holland

1. Liemeer (R)	2. Rijnwoude (R)	A	Amsterdam
3. Zevenhuizen-Moerkapelle (G)	4. Jacobsvoude (R)	B	Utrecht
5. Waddinxveen (G)	6. Vlist (K)	C	Rotterdam
7. Schoonhoven (K)	8. Reeuwijk (G)	D	Den Haag
9. Nieuwkoop (R)	10. Moordrecht (G)		
11. Gouda (G)	12. Boskoop (G)		
13. Bodegraven (G)	14. Bergambacht (K)		
15. Alphen aan den Rijn (R)	16. Ter Aar (R)		

Bron: LEI (2004).

Er wonen ruim 320.000 mensen in de 16 gemeenten van Oost-Zuid-Holland, waarvan 44% in de gemeenten Gouda en Alphen aan den Rijn. Het gebied is relatief dicht bevolkt. De bevolkingsdichtheid ligt hier zo'n 35% hoger dan het Nederlandse gemiddelde. Ongeveer 15% van het landoppervlak is bebouwd. De rest wordt in beslag genomen door natuur (2%) en landbouw (83%), met name melkveehouderij. De agrarische bestemming wordt planologisch beschermd door een restrictief bouwbeleid en economisch ondersteund door het landbouwbeleid.

Ondanks de beschermde status zet de verstedelijking zich in de laatste tien jaar in eenzelfde tempo voort als in de rest van Nederland. Ongeveer 80% van de bebouwing is buiten de bestemmingsplannen om gerealiseerd door middel van artikel 19-procedures (Pieterse, 2003).

Het gebied is een veenweidelandschap. Door moerasontginningen, inpoldering en turfsteken is door de eeuwen heen dit polderlandschap ontstaan. Het gebied heeft de status Nationaal Landschap gekregen om het karakter van het landschap met internationaal zeldzame kwaliteiten te behouden. Voor het behoud van het veenweidegebied zijn agrariërs nodig. Het gebied ligt echter grotendeels beneden de zeespiegel en de ondergrond zakt nog steeds. Door de kunstmatige ontwatering, oxideert het veen, waardoor het maaiveld daalt en het grondwaterpeil naar verhouding stijgt. Het waterschap faciliteert boeren en bewoners door het grondwaterpeil te laten dalen. Het waterpeil kunstmatig laag houden wordt echter steeds duurder. Natuurontwikkeling en -beheer zijn gebaad bij een hoger grondwaterpeil, terwijl klimaatveranderingen en het waterbeleid meer waterberging en -opvang vereisen. Dit kan tot minder steun voor de agrarische productie in het veenweidelandschap leiden.

De bewoners en stedelingen beschouwen het gebied als een groot weiland te midden van de grote steden Amsterdam, Utrecht, Rotterdam, Den Haag/Zoetermeer en Leiden. De ideeën over de functie van het platteland zijn echter aan het veranderen. Had het platteland vroeger vooral een agrarische functie, tegenwoordig wordt het steeds multifunctioneler met functies als wonen, werken, recreëren, natuur en infrastructuur. Het restrictieve beleid in dit gebied lijkt zich langzaam richting een meer ontwikkelingsgerichte benadering te veranderen. De vraag is hoe deze benadering met meer integratie en samenhang van functies kan worden ingevuld en wat nieuwe stad-landrelaties daaraan kunnen bijdragen. De vraag is ook hoe het gebied economisch vitaal kan blijven en zich sterker bewust wordt van haar groene functie in een stedelijke agglomeratie waar het voor de stedeling goed toeven is.

2.2 Goederen en diensten

Oost-Zuid-Holland heeft veel groenblauwe en culturele kwaliteiten en een diversiteit aan functies op het gebied van natuur, water, landbouw, cultuur, recreatie en toerisme in een gebiedseigen context.

Landbouw

De landbouw in Oost-Zuid-Holland bestaat vooral uit melkveehouderij, potplantenteelt rond Zevenhuizen-Moerkapelle en boomteelt rondom Boskoop. Het aantal agrarische bedrijven neemt sterk af. Waren er in 1990 nog 3.320 bedrijven, in 2000 waren er nog maar 2.656 (80%). Vooral kleine bedrijven verdwijnen. Het aantal hectaren landbouwgrond blijft gelijk, waardoor er vooral sprake is van schaalvergroting.

Natuur en recreatie

Oost-Zuid-Holland heeft weinig grote natuurgebieden. De belangrijkste (ook internationaal erkende) natuurgebieden vormen de Nieuwkoopse en Reeuwijkse Plassen. Nieuwe natuurgebieden worden in het kader van de EHS aangelegd (rondom Bodegraven, Gouda en Reeuwijk). Bewoners en bezoekers waarderen het polderlandschap met de koeien in de wei en de nog betrekkelijke rust. De Krimpenerwaard heeft het meest open en karakteristieke veenweidegebied. Ondanks dat het hier om een cultuurlandschap gaat, wordt het grotendeels als natuurlijk ervaren. Het gebied leent zich voor vormen van extensieve recreatie, zoals wandelen, fietsen, paardrijden en zeilen. De vele routenetwerken maken dat de recreatieve infrastructuur redelijk goed is ontwikkeld.

Cultuur en toerisme

Er zijn veel cultuurhistorische elementen, met name in de dorpen en in Gouda. Maar ook de agrarische cultuurelementen, zoals oude boerderijen, herinneringen aan de droogmaak, zoals de windmolens en dijken, en de Oude en Nieuwe Hollandse Waterlinie spelen een belangrijke rol. Veel (potentiële) cultuurelementen moeten echter verder worden ontwikkeld om de stedelingen te verleiden tot een bezoek. Het toekomstig bezoekerscentrum Wierickeschans kan hierbij een stimulerende rol gaan vervullen.

Agrotoerisme en gastronomie

Zo'n 26% van de boeren in Oost-Zuid-Holland doet aan verbreding. Dat percentage is ongeveer gelijk aan het Nederlandse gemiddelde. Agrarisch natuurbeheer is voor veel boeren het startpunt voor meer activiteiten, waaronder excursies, overnachten bij de boer en boerderijwinkels. Het aanbod breidt zich langzaam uit.

Wonen

De centrale ligging binnen de Randstad, de goede verbindingen en de groene en rustige omgeving maken Oost-Zuid-Holland een geliefde woonlocatie. De groei van het aantal inwoners lag tussen 1990 en 2000 gelijk aan het nationale gemiddelde, namelijk zo'n 7% en lag de laatste jaren zelfs lager. Het restrictieve beleid is hier mede debet aan. Het aantal nieuwe woningen neemt echter toe, met name in de groeikernen in Gouda en Alphen aan den Rijn.

Veel bewoners werken in de steden van de Randstad, maar ook in het gebied zelf is de werkgelegenheid sterk gegroeid. Er is veel zakelijke dienstverlening rond Gouda, Alphen aan den Rijn en Bodegraven, met name in het midden- en kleinbedrijf.

2.3 Institutionele samenhang

De planologische bescherming van de landbouw wordt steeds meer gecombineerd met stimulansen op het gebied van natuur en recreatie in het buitengebied. De *Nota Ruimte* (VROM, 2004) geeft hiermee een vervolg aan het stimuleringsbeleid. Ook de veenweideproblematiek, de wateropgave en de problemen in de landbouw krijgen meer aandacht en worden meer geïntegreerd en gebiedsgericht benaderd. Er wordt meer ruimte aan actoren gelaten om zelf aan de slag te gaan met landschapsbeheer. Het grote aantal agrarische natuurverenigingen waarin boeren en soms ook burgers actief zijn, maar ook de bloei van de terreinbeherende organisaties, kan hierin als gunstig worden beschouwd. Er is echter nog weinig focus op projecten die voor de lange termijn bijdragen aan de ontwikkeling van een vitaal platteland.

De relaties met de grote steden zijn tot nu toe weinig amoureuus. De steden zien het gebied vooral als een aantrekkelijke achtertuin waar hun bevolking kan recreëren en als een potentiële oplossing voor hun schaarste aan ruimte. Een gezamenlijke bestuurskundige en financiële verantwoordelijkheid om de groene ruimte te versterken en te beheren, ontbreekt grotendeels.

Stedelijke druk wordt positief en negatief beoordeeld. Als deze gepaard gaat met economische ontwikkeling en opgaven voor ruimtelijke ingrepen, beschouwen sommige ondernemers en gemeenten het als een kans. Nieuwkomers beschouwen stedelijke druk vaak als een bedreiging. Zij werden aangetrokken door de rust en het groen en willen het landschap dat ze zo aantrekkelijk vinden, behouden, hoewel zij uiteraard zelf onderdeel uitmaken van de stedelijke druk.

2.4 Consumenten

Steeds meer mensen bezoeken het platteland. Zij voelen zich aangetrokken tot de landelijke sfeer, de gastvrijheid en de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied. Daarnaast speelt de behoefte aan een gezonde omgeving met sportieve bezigheden, zoals fietsen, wandelen en paardrijden. Lokale gastronomie speelt nog weinig, maar neemt in belangstelling toe evenals de vraag naar streekproducten. Deze ontwikkeling loopt in lijn met de slow food trend.

Het gebied leent zich vooral voor dagrecreatie. Er is een toenemende vraag naar verblijf- en vergaderaccommodatie. Het aanbod schiet hierin nog tekort. Ook de vraag naar woningen in het duurdere segment is sterk. Vooral de Rijnstreek heeft potentie om een 'Amsterdamse grachtengordel'-functie te ontwikkelen.

Het stad-landverhaal speelt vooral dicht bij huis. De meeste consumenten komen uit het gebied zelf en uit de directe omgeving. Slechts weinig bewoners van de verder weg gelegen steden bezoeken dit platteland. Volgens de lokale bevolking komt dit door onbekendheid met Oost-Zuid-Holland. Het gebied staat nog niet goed 'op de kaart'. Tevens is het gebied nog niet goed berekend op grote aantallen bezoekers. Op zondag zijn bijvoorbeeld relatief weinig voorzieningen geopend.

De bezoekers die er komen, worden vooral getrokken door de landelijke omgeving en de aanwezige cultuurelementen. De nieuwe bewoners van de nieuwbouwwijken in Alphen aan den Rijn en Gouda worden onder andere door sociaal- en financieel-economische motieven getrokken. Een huis met tuin is daar betaalbaar, er wonen veel gezinnen met jonge kinderen en er zijn voorzieningen in de buurt. De nieuwe bewoners van de kleine plattelandsdorpen worden niet specifiek door economische motieven getrokken. Zij zoeken exclusieve woningen en de sociale samenhang op het platteland is voor hen van minder groot belang. Vaker hebben deze nieuwkomers juist behoefte aan individuele rust.

De bereidheid van burgers om bij te dragen aan het landschap, speelt vooral indirect. Voor leuke diensten en producten betaalt men graag iets extra, zoals een huis in het groen of een excursie bij de boer. Verder willen zij bijdragen aan gezamenlijke activiteiten via contributies aan natuurorganisaties en agrarische natuurverenigingen die vaak een lokaal verenigend karakter hebben. De vrijwillige bereidheid om voor het landschap te betalen, kan dus vanuit een individueel en een gezamenlijk perspectief worden gezien.

Om de stad-landrelatie in Oost-Zuid-Holland te versterken is meer contact met de stedelingen nodig. Voor het vervullen van de vraag naar private goederen en diensten zoals wonen in het groen, restaurants en accommodatie, komen de stedelingen op eigen initiatief als zij de informatie

hierover weten te vinden. Voor producten en diensten waarbij de reistijd al snel de toegevoegde waarde overschrijdt, is meer organisatie en marketing nodig. Tegelijkertijd wordt nog weinig de vraag gesteld hoe de meeropbrengsten van de geboden diensten en producten, zoals boerderijen die een woonfunctie krijgen, aan het landschapsbeheer ten goede kunnen komen in plaats van alleen aan de individuele aanbieder.

Wat betreft de vraag naar publieke goederen en diensten, zoals het beheer van landschap en natuur, dan blijkt er betalingsbereidheid te bestaan als boeren en terreinbeheerders het plaatselijke landgebruik met burgers weten te communiceren en toegankelijk maken. Lidmaatschappen van natuurorganisaties zijn daar een voorbeeld van, maar ook de bijdragen van burgers aan agrarische natuurverenigingen en adoptieacties. In Oost-Zuid-Holland timmert een aantal lokale organisaties redelijk succesvol aan de weg. Het drukke stedelijke achterland biedt potentie voor de toekomst, zeker als het gebied zich ook meer gaat presenteren als een merk om te behouden en de stedelijke omgeving zich daar meer bewust van wordt.

2.5 Producenten

Omdat de landbouw onder druk staat, richten boeren zich in toenemende mate met hun producten en diensten naar de maatschappij in plaats van naar de overheid. Het aantal boeren met betaalde diensten en producten groeit. De belangrijkste activiteiten zijn publieke diensten via agrarisch natuurbeheer. Agrarisch natuurbeheer is vaak de eerste stap op weg naar meer private goederen en diensten, met name op het terrein van recreatie en huisverkoop. De producenten van streekproducten liften mee op de slowfood trend. Tevens zien de recreanten het bezoek aan een boerderijwinkel ook als een vorm van funshoppen.

Toch halen maar weinig boeren een substantieel inkomen uit de nieuwe goederen en diensten. Vaak blijft de nevenactiviteit kleinschalig. Sommige ondernemers maken een behoorlijke professionaliseringsslag en bouwen de nevenactiviteit uit tot een hoofdactiviteit. Zij verwachten meer inkomen als zij zich volwaardig op de private goederen en diensten toe kunnen leggen. De planologische bescherming van de landbouw dwingt hen echter vaak om de combinatie met landbouw te handhaven, bijvoorbeeld omdat de grond een agrarische bestemming moet houden. Er zijn ook boeren die hinder ondervinden van de nevenactiviteiten van hun collega's (bijvoorbeeld toegenomen drukte) of hen lastig vinden voor de voortzetting van hun agrarisch bedrijf (geen mogelijkheden voor schaalvergroting). De verwachting is dat een volgende generatie niet meer zal combineren, maar een keuze zal maken.

De professionalisering van de consumentgerichte diensten kan verder groeien (Figuur 2.2). Zo koppelen de producenten hun goederen en diensten nog weinig met het Groene Hart als een merk. De vermarkting van de streek kan sterker. De contacten met de stedelingen kunnen worden versterkt en uitgebreid. Verder kan het aanbod meer vraaggericht worden opgezet.

De rol van de overheid om via compensatiebetalingen meer agrarische natuur mogelijk te maken, blijft cruciaal voor het voortbestaan van de agrarische sector die haar traditionele markt ziet krimpen. Enerzijds mag van de overheid worden verwacht dat zij deze rol duurzaam vorm geeft. Anderzijds zullen boeren en andere grondeigenaren de stedelijke vraag voor zowel publieke als private goederen en diensten moeten aangrijpen.

Een voorbeeld van consumentgerichte verbreding is het aanbod van verblijfsaccommodatie van de Stichting Groene Hart Logies. De Groene Hart Logies bestaat uit een keten van luxueuze verblijfsaccommodaties op boerderijen onder het Groene Hart-keurmerk. Het project is opgezet door de Westelijke Land- en Tuinbouworganisatie. De ondernemers hebben zich verenigd in een stichting die onder andere de voorwaarden aan de appartementen stelt en promotieactiviteiten uitvoert. Zeven ondernemers hebben inmiddels een Groene Hart Logies ontwikkeld.

Figuur 2.2 Groene Hart Logies

2.6 Intermediaire actoren en stakeholders

De belangrijkste intermediaire actoren zijn nog steeds de gemeenten en de provincie, omdat zij veel bestemmingen en subsidiestromen bepalen. Vooral de provincie speelt een belangrijke rol om het contrast tussen stad en platteland te behouden/versterken, omdat zij bepaalt of er in het buitengebied mag worden gebouwd. Met de ontwikkeling van het Nationale Landschap Groene Hart, zal hun intermediaire rol belangrijker worden omdat de provincies het beleid voor de Nationale Landschappen vorm gaan geven. Daarnaast wordt de rol van de waterschappen bij de gebiedsgerichte ontwikkeling belangrijker. Zij zorgen ervoor dat er in het gebied gewerkt, gewoond en gerecreëerd kan worden. De waterschappen behartigen met het peilbeheer vooral de belangen van de landbouw, maar zullen meer rekening moeten gaan houden met natuurontwikkeling en waterberging die een hoger grondwaterpeil nodig hebben.

De promotie van Oost-Zuid-Holland (Groene Hart) als een merk naar de steden is nog beperkt. Omgekeerd promoten ook de steden hun achterland niet sterk. Wel is de promotie van goederen en diensten in het

gebied toegenomen. De samenwerking om producten en diensten op het platteland te realiseren, zowel tussen consumenten en producenten, producenten onderling en/of samen met de overheid groeit. Zo worden er samen gebiedsplannen opgezet en gaan aanbieders van recreatie meer samenwerken. Voorbeelden zijn Stichting Struinen en Vorsen (Figuur 2.3) die zich met het promoten van kleinschalige recreatieve activiteiten bezighoudt, de Groene Hart Landwinkel coöperatie en de door de gemeente Woerden opgezette streekmarkt.

Sinds 2002 is de stichting Struinen en Vorsen actief. De organisatie komt voort uit een samenwerkingsverband tussen de verenigingen agrarisch natuur en landschapsbeheer 'Weide en Waterpracht' en 'Lange Ruige Weide' en het agrotecreatieve project 'Rondom Oudewater'. Het doel is om kleinschalige recreatieve activiteiten in de streek te promoten. Struinen en Vorsen wil hierbij de waardering en bewustwording voor het agrarisch cultuurlandschap vergroten en zo het gebied op een duurzame manier vermarkten. De doelstelling wordt onder andere verwezenlijkt door het:

- opzetten van promotieactiviteiten;
- uitdragen van een marketingconcept voor de streek;
- verwerven van subsidies voor het uitwerken van routestructuren en knooppunten en om deze te onderhouden.

De stichting heeft ondertussen 50 deelnemers (www.struinenenvorsen.nl).

Figuur 2.3 Stichting Struinen en Vorsen

De samenwerking is door producenten opgezet om het diverse maar kleinschalige aanbod gezamenlijk naar buiten te brengen. Vooral bij plaatselijke samenwerking hangt deze van enkele leiders af. Als deze er zijn, is men meer op de toekomst en op de steden gericht. Anders heeft de samenwerking er genoeg aan om de boel op de rails te houden met promotie en het aanvragen van subsidies. Men wil echter meer naar de steden buiten het gebied gaan kijken en van daaruit de vraag stellen wat wenselijk is om aan te bieden. Aanspreekpunten in de steden kunnen daarbij van nut zijn. Ook het aanbod van arrangementen kan worden verbeterd.

2.7 Kansen om de stad-landrelatie te verbeteren

Hiervoor is een beeld geschetst van de aanwezige goederen en diensten op het platteland en de daarbij betrokken partijen. Tevens is duidelijk geworden dat directe stad-landrelaties maar beperkt aanwezig zijn.

Plattelandsgemeenten zoeken vaak eerst samenwerking bij elkaar. De regionale samenwerking neemt ook toe, maar de relaties met de grote steden zijn nog beperkt. Wel is er potentie tot samenwerking. Het landelijk gebied heeft ruimte, groen en recreatiemogelijkheden, waar de stedelijke bevolking behoefte aan heeft en voor wil betalen.

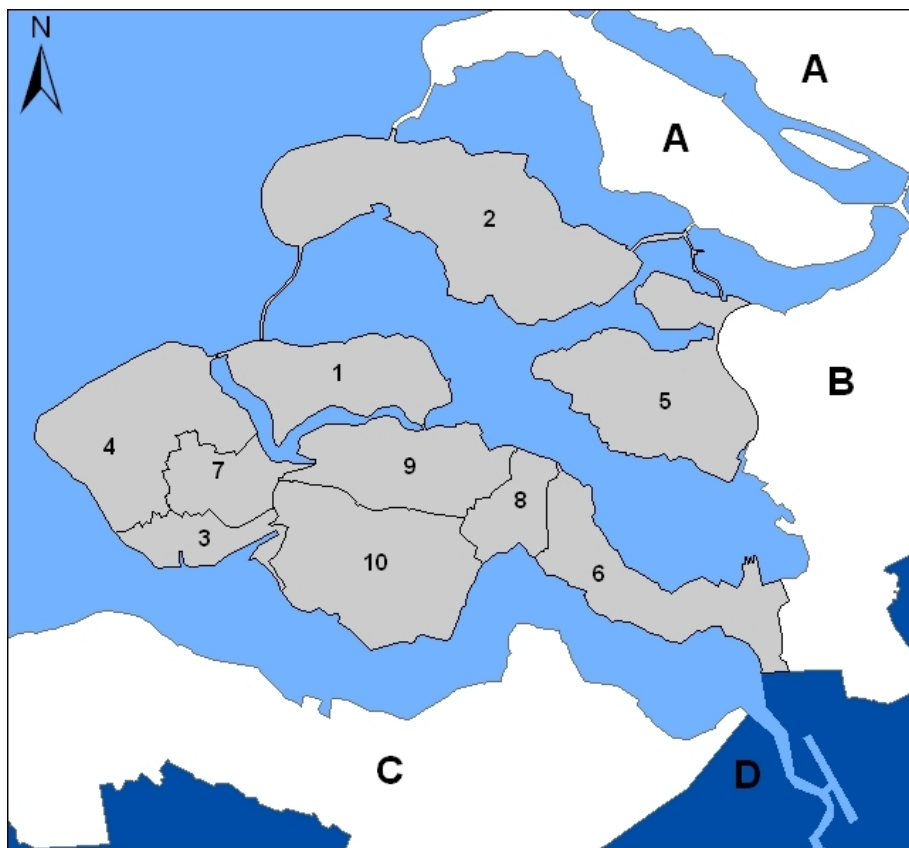
Agrarische natuurverenigingen willen bij het opzetten van hun communicatie- en educatieprojecten meer stedelingen uit de Randstad bereiken. Ook gebiedsfondsen en communicatie met de steden waarin het beheer en behoud van de groene functies als een gezamenlijk probleem in plaats van een boerenprobleem wordt gezien, kunnen een goede bijdrage leveren aan het verbeteren van de relatie tussen stad en platteland. Gebiedsfondsen beogen private en publieke middelen te genereren. Met name in steden zijn potentiële private investeerders.

Tot nu toe is de ruimtelijke ontwikkeling nog vrij statisch gericht op het behoud van de agrarische bestemming. Het beheer en behoud van het landschap en het landelijke karakter zal echter in toenemende mate een regionale strategie en meer samenwerking met de stedelijke omgeving vragen. Veel groene functies op het platteland hebben weinig economisch rendement en zullen vaker uit rode ontwikkelingen gaan worden bekostigd. Dergelijke 'rood voor groen'-ontwikkelingen vragen om meer visie op de samenhang tussen functies en het opzetten van een organisatie voor een verevening van kosten en opbrengsten, met name bij de grondopbrengsten in het kader van bestemmingswijzigingen. Pogingen om tot een bredere visie te komen op zowel de ontwikkeling als de financiering van groene en rode functies, worden in het Zuidplaspolder-project ondernomen. Hoewel dit project vrij grootschalig en intensief wordt voorbereid en omgezet, kan zij wel als voorbeeld dienen voor kleinere projecten om een breder perspectief dan alleen het platteland als uitgangspunt te nemen.

3. Zeeuwse Eilanden

3.1 Inleiding

Het studiegebied Zeeuwse Eilanden omvat de schiereilanden van de provincie Zeeland met Schouwen-Duiveland, Tholen, Walcheren en Noord- en Zuid-Beveland (Figuur 3.1). Er zijn geen grote steden. In totaal wonen er zo'n 265.000 mensen in 10 gemeenten, waarvan Middelburg en Vlissingen met ieder zo'n 45.000 inwoners het grootst zijn. De bevolkingsdichtheid is voor Nederlandse begrippen laag (circa 250 inwoners per km²). De stedelijke agglomeraties van de Randstad, de Brabantse Stedenring en Vlaamse Ruit liggen op korte afstand.

Figuur 3.1 De Zeeuwse Eilanden

1. Noord-Beveland	2. Schouwen-Duiveland	A Provincie Zuid-Holland
3. Vlissingen	4. Veere	B Provincie Noord-Brabant
5. Tholen	6. Reimerswaal	C Zeeuws Vlaanderen
7. Middelburg	8. Kapelle	D België
9. Goes	10. Borssele	

Bron: LEI (2004).

De helft van het studiegebied bestaat uit water. Vanuit iedere locatie kan binnen 15 minuten de zee of een meer worden bereikt. Het water speelt in de geschiedenis van Zeeland een belangrijke rol, waarbij de Watersnoodramp van 1953 fysiek en emotioneel één van de zwartste bladzijden uit de geschiedenis is. Na de ramp zijn de Deltawerken ontwikkeld, die in 1986 met het gereedkomen van de Stormvloedkering zijn afgerond. Het netwerk van dijken en bruggen heeft de bereikbaarheid van Zeeland sterk verbeterd. De Westerscheldetunnel heeft deze verder vergroot. Zeeland lijkt daardoor minder 'ver weg' dan vroeger.

De industrie is één van de belangrijkste banenmotors, gevolgd door dienstverlening waarin toerisme en recreatie een belangrijk aandeel hebben. Hoewel slechts een klein percentage van de beroepsbevolking werkzaam is in de landbouw, speelt deze sector nog steeds een belangrijke rol. Bijna 80% van het grondgebied is in agrarisch gebruik. Daarbij gaat het vooral om akkerbouw.

De rest van het grondgebied wordt in beslag genomen door woningen, industrie en infrastructuur. Enkele percentages zijn natuur- en recreatiegebied. Toch worden de Zeeuwse Eilanden als een groen en natuurlijk gebied beschouwd. De belangrijkste natuurwaarden zijn met name in de wateren te vinden. Alle grote wateren zijn geheel of gedeeltelijk Vogel- en/of Habitatrichtlijngebied. Door de afsluiting van de zee hebben sommige meren, zoals het Veerse Meer, echter een slechte waterkwaliteit. Ook in dit studiegebied is er op veel plaatsen sprake van een kunstmatig grondwaterpeil. De landbouw is hierbij gebaat. Voor natuur en recreatie is een hoger waterpeil gunstiger.

De provincie hanteert een redelijk restrictief beleid op het gebied van bouwen in het buitengebied, maar voert campagne om vestigers van buiten de provincie aan te trekken naar de aangewezen ontwikkelingslocaties. Zij zet zich bij recreatievoorzieningen niet zozeer in op uitbreiding van kwantiteit, maar vooral op uitbreiding van kwaliteit en behoud van ruimtelijke kwaliteiten van het landelijke gebied.

3.2 Goederen en diensten

Landbouw

De landbouw op de Zeeuwse Eilanden bestaat voornamelijk uit akkerbouw. Verder speelt de fruitteelt een belangrijke rol. Het aantal bedrijven volgt de nationale dalende trend. In 1990 waren er nog bijna 3.200 boerenbedrijven. In 2003 was dit aantal gezakt tot bijna 2.300. De totale oppervlakte landbouwgrond blijft redelijk gelijk, maar laat dus een schaalvergroting zien. De akkerbouw lijkt zich minder goed te lenen voor agrarisch natuurbeheer. Wel is er veel beheer van akkerranden, soms via adopties.

Agrorecreatie

Het kusttoerisme heeft een lange traditie in Zeeland. De bezoekers worden getrokken door de brede stranden, een relatief groot aantal zonne-uren en tegenwoordig ook door het achterland. Het platteland biedt een aantrekkelijk decor voor recreatieve activiteiten zoals fietsen, wandelen en paardrijden. Aanvankelijk werd het achterland vaak voor dagrecreatie bezocht, maar steeds vaker zoeken toeristen daar ook hun verblijf. Vooral kamperen bij de boer is populair. Er zijn ook veel andere vormen van verbrede landbouw te vinden, zoals verkoop van agrarische producten, agrarische recreatie en paardrijden. Tevens is de regio geschikt voor fruitteelt. Er zijn zelfs een aantal wijngaarden te vinden.

Recreatie, natuur en cultuur

Er is een groot aantal kleine musea en een uitgebreid recreatief netwerk van wandel- en fietspaden. Het aantal paardrijdroutes kan nog verder worden uitgebreid. Veel watersporten zijn populair. De laatste jaren heeft de duiksport, met name in de Oosterschelde en het Grevelingenmeer, een hoge vlucht genomen. De hoogwaardige natuur is vooral in het water te vinden. Toch wordt, net als in Oost-Zuid-Holland, het gebied als groen en natuurlijk beschouwd. Het gebied wordt ook wel 'groenblauwe oase' genoemd. Tevens wordt er veel nieuwe natuur ontwikkeld.

Waterland Neeltje Jans is de enige echte grootschalige voorziening. De strijd tegen en het leven met het water is niet alleen daar zichtbaar. Overal wordt de bezoeker hiervan bewust gemaakt door landschapselementen, informatiepanelen en uitzichten over het water. De meeste recreatieve activiteiten zijn weersafhankelijk en aan het zomerseizoen gebonden. Er zijn maar weinig slechtweervoorzieningen. Men bezoekt dan de historische stadjes of een bezoekerscentrum bij een (bessen)wijnmakerij of imkerij.

Gastronomie

De ligging nabij België maakt dat deze regio op gastronomisch gebied beter op de kaart staat dan Oost-Zuid-Holland. Met name visspecialiteiten spelen hier een belangrijke rol. Zeeland staat bekend om de mosselen, oesters en Oosterscheldekreeft. Er wordt ieder jaar een gastronomisch festival georganiseerd. Het zijn vooral de Belgische gasten die van het gastronomisch aanbod gebruikmaken.

Wonen

Op de Zeeuwse Eilanden is sprake van een lichte bevolkingstoename. Schouwen-Duiveland is een aantrekkelijk vestigingsgebied geworden voor werknemers uit Rotterdam en ook voor Brabantse werknemers blijkt de woon-werkafstand van bijvoorbeeld Tholen naar Bergen op Zoom aanvaardbaar. Tevens vinden gepensioneerden dit rustige gebied

aantrekkelijk om te wonen. Voor Nederlandse begrippen zijn er relatief veel tweede woningen. De vakantiewoningen liggen vooral nabij de kust op Schouwen-Duiveland, Veere en Noord-Beveland. Over het algemeen zijn ze geclusterd in vakantieparken. Zij worden hoofdzakelijk gebruikt door Nederlandse en Duitse bezoekers.

3.3 Institutionele samenhang

De provincie wil het landelijke karakter van het platteland beschermen en de kwaliteit van de geboden voorzieningen verbeteren. Een deel van het studiegebied behoort tot Nationaal Landschap Zuidwest-Zeeland (Walcheren en de Zak van Zuid-Beveland). Recreatieve voorzieningen mogen worden uitgebreid als zij een belangrijke toegevoegde waarde hebben (bijvoorbeeld op het gebied van aanbod, landschap of natuur) en niet 'meer van hetzelfde' zijn. Een voorbeeld hiervan is de landschapscamping, waarbij openbare natuur en een bijzondere vorm van verblijfsrecreatie worden ontwikkeld. In de bestaande agrarische bebouwing mag slechts een selectie van economische activiteiten plaatsvinden. Tevens worden er eisen gesteld aan onderhoud en inpassing in het landschap. Veel ondernemers hebben behoefte aan een wat minder streng ruimtelijk beleid. Een groot aantal agrarische ondernemers wil bijvoorbeeld uitbreiding van het maximale aantal van 15 seizoenplaatsen.

Van stedelijke druk is hier geen sprake. Ook de toeristische druk wordt nauwelijks als zodanig ervaren. De meeste autochtone bewoners vinden dat het best een beetje drukker mag worden, zeker als dat de economie ten goede komt. Nieuwkomers willen nog wel eens dat alles bij het oude blijft. De relatie met de steden is hier nog minder aanwezig dan in Oost-Zuid-Holland. De relatie met de stedeling is er echter wel. De meeste bezoekers komen tenslotte uit de stedelijke omgeving van onder andere de Randstad, het Ruhrgebied en de Brabantse stedenring. Deze stedelingen zijn net als in Oost-Zuid-Holland bereid om voor natuur en landschap te betalen, als ze vinden dat het hen iets extra's biedt, zoals een mooi uitzicht of een rustieke omgeving.

3.4 Consumenten

Zoals te verwachten was, is het stad-landverhaal hier ruimer dan in Oost-Zuid-Holland. Veel toeristen komen uit de Randstad en uit Duitse en Vlaamse steden. Zij brengen een korte vakantie door op de Zeeuwse Eilanden. Het aantal Belgen dat als dagrecreant het gebied bezoekt, is mede door de verbeterde infrastructuur toegenomen. Daarnaast speelt er een

strand-plattelandverhaal. De kusttoeristen gaan steeds vaker het achterland verkennen.

De trend is om de Zeeuwse Eilanden te bezoeken voor korte vakanties waarin men meerdere activiteiten in één gebied kan ondernemen. Belangrijke karakteristieken van deze vakanties zijn onthaasten, het platteland beleven, in de natuur zijn, het verhaal achter het gebied ontdekken, actieve en avontuurlijke recreatie en een persoonlijke en soms ook luxueuze verzorging. Lokale (vis)gastronomie en de verkoop van streekproducten worden belangrijker, mede door de vraag vanuit het toerisme.

De toeristen en recreanten worden vooral getrokken door het landschap van enerzijds de zee en het strand en anderzijds het platteland. Verder speelt het brede aanbod van recreatiemogelijkheden een belangrijke rol. De nieuwe bewoners worden vooral getrokken door het mooie rustige landschap, lagere huizenprijzen en meer sociale veiligheid dan in de grote steden. De keuze van de woonomgeving verschilt voor permanente en tijdelijke bewoners. Waar permanente bewoners vooral de goedkopere huizen en de groene en veilige omgeving waarderen, zijn tweede huizenbewoners meer op luxe en een locatie aan zee uit. De Zeeuwse Eilanden verwelkomen in toenemende mate immigranten uit de Randstad. Middelburg en Goes staan inmiddels in de landelijke top-10 van gemeenten met de snelst stijgende huizenprijzen.

De vrijwillige bereidheid om voor het landschap te betalen kan vanuit een individueel en een gezamenlijk perspectief worden gezien. Ten aanzien van de individuele motivatie blijkt de betalingsbereidheid aanwezig als consumenten hiervoor meer kwaliteit geleverd krijgen, zoals een luxer vakantieverblijf, bijzondere excursies of gastronomie. Dit speelt vooral bij bezoekers. De gemotiveerdheid van bewoners om voor het gezamenlijke behoud van de streek te betalen lijkt in dit studiegebied minder te zijn dan in Oost-Zuid-Holland. De lokale organisaties zijn bijvoorbeeld minder sterk vertegenwoordigd.

3.5 Producenten

Een groot aantal boeren op de Zeeuwse Eilanden doet aan verbreding (42%). Deze activiteiten zijn meer divers en meer op private goederen en diensten gericht, zoals verkoop van agrarische producten en accommodatie, dan in Oost-Zuid-Holland. Op de Zeeuwse Eilanden speelt vooral het onthalen van de kusttoeristen die het achterland willen bezoeken. De toeristenstroom is vaak de eerste stap op weg naar meer activiteiten. De private goederen en diensten zijn een belangrijke inkomstenbron. Niet zelden haalt een agrariër de helft van zijn inkomen uit een

boerderijcamping. Desalniettemin zijn veel activiteiten kleinschalig, aanbodgericht en is er veel van hetzelfde. Ook hier behoedt het beleid voor grootschalige ruimtelijke ingrepen, waardoor kleinschaligheid het uitgangspunt blijft. Toch zijn er ook innovatieve initiatieven, zoals de landschapscampings, de ontwikkeling van een brouwerij en bezoekerscentra bij de verwerking van agrarische producten (Figuur 3.2). Vaker dan in Oost-Zuid-Holland spelen ook niet-agrariërs een rol bij deze initiatieven. Ook hier zijn het vooral initiatieven van lokale ondernemers en minder van nieuwkomers zoals in Zuid-Europa vaker gebeurt.

De bijdrage van de overheid aan publieke diensten, zoals het beheer van natuur en landschap, paden en routes, onderhoud van monumenten neemt ook hier aan belang toe. De kansen voor agrarisch natuurbeheer zijn hier echter beperkter doordat er veel akkerbouw is. Er zal daarom meer in de richting van ontwikkeling en beheer van landschapselementen of ontwikkeling van nieuwe natuur moeten worden gezocht

De imker is begonnen met de huisverkoop van zijn honing die hij als hobby produceerde. Het hobbybedrijf is uitgegroeid tot bezoekerscentrum Poppendamme met jaarlijks bijna 100.000 bezoekers. Er is een winkel en een centrum met informatie over bijenteelt en bijenproducten. Verder is er een vaste tentoonstelling van de Zeeuwse Ringrijders Vereniging met informatie over trekpaarden. Er is een boerenhoftuin met een speciale collectie bloemen, kruiden, kleinfruit en hoogstamfruitbomen en een zonne-energie-installatie. De tuin wordt onderhouden en geëxploiteerd door cliënten van een zorginstelling. Het volgende project wordt een overdekte speelplaats waar kinderen kennis kunnen maken met duurzame energie. Ieder jaar wordt een aantal festivals en een grote kerstmarkt georganiseerd. Bij de opbouw van het bezoekerscentrum hebben lagere overheden een belangrijke stimulerende rol gespeeld met onder andere subsidies en vergunningen.

Figuur 3.2 Imkerij Poppendamme

3.6 Intermediaire actoren en stakeholders

Ook hier zijn de gemeenten en provincie de belangrijkste intermediaire actoren. Zij bepalen grotendeels het ruimtelijke ordeningsbeleid en de subsidiestromen. Sommige gemeenten stimuleren ondernemers om nieuwe activiteiten op te zetten, terwijl andere erg restrictief zijn. Ook spelen deze decentrale overheden een belangrijke rol bij de promotie van het recreatieve aanbod en bij het vestigingsbeleid. Zo heeft de gemeente Borssele een

belangrijke rol gespeeld bij het opzetten van de Boerenlandroute (Figuur 3.3).

Een voorbeeld van een gebiedsgerichte ontwikkeling is de Boerenlandroute in de Zak van Zuid-Beveland. De Zak van Zuid-Beveland is in 1994 uitgeroepen tot Waardevol Cultuurlandschap (WCL). Met behulp van de WCL-regeling is een recreatieve route langs boerenbedrijven opgezet. De fietsroute is bewegwijzerd en geeft onder andere informatie over de streek en geeft aan welke bedrijven deelnemen aan de Boerenlandroute. Dit zijn er ondertussen 25. Deze deelnemende boerenbedrijven doen aan verbreding en hebben een recreatief aanbod. Veel bedrijven produceren en verkopen streekproducten, en geven soms een rondleiding. De producten zijn van uiteenlopende aard, zoals fruit, sappen, wijn, bloemen, of ambachtelijk zoals klompen maken. Ook minicampings doen mee.

Figuur 3.3 De Boerenlandroute

Vooraf natuur- en landschapsaspecten staan centraal in de promotie. Maar ook cultuur- en gastronomische aspecten krijgen meer aandacht in de promotie zoals in het festival Zeeland Culinair. Tevens vervullen de lokale VVV's en het provinciale Bureau voor Toerisme hierbij een belangrijke functie

Sectorale belangen voeren vaak nog de boventoon. De samenwerking tussen verschillende sectoren is beperkt. Als er gebiedsgerichte samenwerking is, dan is de interne organisatie vaak beperkt, ook door het gebrek aan lokale leiders. De gezamenlijke visie is sterk op het huidige aanbod van toeristen gericht. De landbouwsector heeft, onder leiding van de ZLTO, nog steeds een grote invloed. De agrarische natuurverenigingen zijn pas opgericht.

Ook op de Zeeuwse Eilanden speelt het waterschap een belangrijke rol. Zij zorgt onder andere voor het peilbeheer, maar ook voor de plattelandswegen, waterkwaliteit en waterkeringen. Rondom het Veerse Meer speelt een discussie over peilbeheer, waarbij landbouw en natuur en recreatie tegenovergestelde wensen hebben. Het waterschap treedt steeds meer op als intermediaire organisatie binnen watergerelateerde discussies en projecten.

Op de Zeeuwse Eilanden zijn relatief veel actoren die zelf een succesvol aanbod hebben opgezet, en is de behoefte om met verschillende actoren samen te werken minder groot. Sectorale belangen hebben vaak nog de overhand. Organisaties als de ZLTO, VeKaBo en Recron zetten sterk in op belangenbehartiging van hun achterban. Als we kijken naar de vrijwillige

samenwerking tussen actoren om samen producten en diensten te realiseren, zowel onderling als samen met consumenten of met de overheid, dan is deze op de Zeeuwse Eilanden minder ver gevorderd dan in het andere studiegebied. Individuele actoren regelen soms zelf al veel, zoals een goed assortiment aan producten of diensten, of zijn zelf al sterk naar buiten gericht. Het aantal lokale leiders is beperkt. Desalniettemin is hun inbreng in de ontwikkeling van sommige goederen en diensten onmisbaar geweest.

3.7 Kansen om de strand-landrelatie te verbeteren

Het aanbod van goederen en diensten is al behoorlijk divers op de Zeeuwse Eilanden. Wel zijn ze vaak seizoensgebonden en aanbodgericht. Samenwerking tussen sectoren komt op gang, maar staat nog vaak in de kinderschoenen. Een betere samenwerking zal het gezamenlijke aanbod beter op de vraag kunnen afstemmen. Een kwaliteitsslag is nodig om te kunnen concurreren met buitenlandse bestemmingen. Ook meer promotie van het achterland als de Nederlandse groenblauwe oase kan het gebied sterker op de kaart zetten.

Gebiedsgerichte ontwikkelingen zijn recent opgepakt. Gezamenlijke problemen en ambities zoals rond het Veerse Meer vormen een ingang voor meer samenwerking en visie. Directe stad-landrelaties ontbreken, vanwege de afwezigheid van steden. Er zijn echter ook weinig arrangementen tussen kust en achterland. Landschap is echter één van de belangrijkste factoren waardoor toeristen en nieuwkomers worden aangetrokken. Deze wetenschap geeft een potentiële basis voor financiële bijdragen van de recreatieondernemers, bezoekers en nieuwkomers om bij te dragen aan de ontwikkeling en het behoud van het landschap. Bewustwording daarover, een interessant aanbod van goederen en diensten en organisatie van een betalingssysteem zijn daarvoor een vereiste.

4. Strategieën voor het opbouwen van nieuwe relaties

4.1 Inleiding

De transformatie van het platteland van een agrarisch productie- naar een consumptielandschap zal zich in beide studiegebieden verder doorzetten. Het aantal niet-agrarische grondeigenaren en -gebruikers groeit. Het platteland wordt meer een onderdeel van een stedelijke omgeving. Het gevaar dat het landelijke karakter en het contrast tussen stad en land verloren gaat, is daardoor aanwezig. Overheden zullen in hun visievorming, uitvoeringsprogramma en financiering veel sterker op deze ontwikkelingen moeten inspelen dan nu gebeurt.

In beide studiegebieden is een goede basis aanwezig om stad-landrelaties te versterken die kunnen bijdragen aan behoud van het landelijk gebied en het contrast tussen stad en platteland. Het landschap vormt een uitstekend decor om in te kunnen wonen, werken en recreëren. Er is een bruikbare fysieke en sociale infrastructuur aanwezig. Het huidige aanbod van goederen en diensten op het platteland vormt een goed uitgangspunt en er is duidelijk sprake van vraag en aanbod. De decentrale overheden zijn zich bewust van de kwaliteiten van het landschap en proberen een balans tussen behoud en ontwikkeling te vinden. Het aantal lokale organisaties en hun invloedssfeer is in de recente periode toegenomen. Hetzelfde geldt voor de samenwerking.

4.2 Oost-Zuid-Holland

Wonen

De nabije ligging van grote steden zorgt enerzijds voor meer stedelijke druk op het platteland van Oost-Zuid-Holland. Anderzijds biedt zo'n grote potentiële markt ook mogelijkheden. Het platteland is niet langer een 'braderie' waar alles goedkoper is dan elders. Integendeel, wonen op het platteland betekent vaak dat men er extra voor wil betalen. Er is een grote betalingsbereidheid voor grond in het Groene Hart. Oost-Zuid-Holland zal niet alle rode ontwikkelingen kunnen tegenhouden. Maar er zijn wel mogelijkheden om de nieuwe rode ontwikkelingen te sturen, bundelen en dusdanig te organiseren dat ze bijdragen aan behoud van natuur en landschap. De grote vraag naar wonen in het groen biedt kansen voor rood-voor-groenconstructies. Het Zuidplaspolder-project tussen Zoetermeer, Gouda en Rotterdam is een eerste stap in die richting. Bij dergelijke ontwikkelingen is een goede en gedeelde ontwikkelingsvisie over de

locaties voor rood, groen en blauw vereist. Dit vraagt een samenwerking tussen een groot aantal partijen en duidelijke afspraken over verantwoordelijkheden in fysieke en financiële zin, zowel in het kader van ontwikkeling als van beheer. De financiering van de ontwikkeling en het beheer van natuur en landschap kan via een gebiedsfonds worden georganiseerd. Zo'n fonds kan op verschillende manieren worden gevuld, bijvoorbeeld via belastingen (zoals delen van toeristen-, waterschaps- en onroerende zaakbelasting), rood-voor-groen-opcenten en sponsoring, maar zal ook op een adequate wijze moeten worden gecommuniceerd. Zo kunnen oude en nieuwe bewoners en gebruikers 'dragers' worden van het landelijk gebied. Het fonds kan als een vermogens- of als een investeringsfonds worden opgezet. Indien er overheidsgeld aan te pas komt, moet er op staatssteun worden getoetst.

Recreatie en toerisme

De Randstad heeft een groot aantal inwoners dat wil recreëren. Van sommige vormen van recreatie, zoals de golfsport, kan een financiële of fysieke bijdrage in natuur en landschap worden gevraagd. Andere vormen van recreatie kunnen indirect bijdragen aan behoud van natuur en landschap. De agrorecreatie biedt agrarische ondernemers een bredere bestaansbasis waardoor ze hun bedrijf kunnen voortzetten en daarmee drager van het gebied kunnen blijven.

Op recreatief gebied is al het een en ander ontwikkeld. De aanbieders spelen in op de trends zoals slow food, gezondheid en het beleven van de landelijke idylle. Op veel punten schiet het aanbod echter nog tekort in kwaliteit en/of kwantiteit. Er zijn bijvoorbeeld relatief weinig verblijfs- en vergaderaccommodaties en op de zondagen zijn er weinig mogelijkheden voor de recreanten om ergens te gaan eten of drinken. Het aanbod van overnachtingsmogelijkheden en het aantal arrangementen kan worden uitgebreid. De aanwezige goederen en diensten zijn zeer aanbodgericht en wellicht is er sprake van latente vraag.

In de omliggende steden is een grote potentiële vraag naar recreatiemogelijkheden. Deze moeten echter goed worden gecommuniceerd. Veel informatie bereikt slechts een deel van de stedelijke bewoners. Meer promotie in de grote steden is noodzakelijk om meer bezoekers te kunnen trekken. Daarbij vormen de toeristenbureaus een eerste ingang, maar er kan ook worden gedacht aan stedelijke locaties waar streekproducten kunnen worden aangeboden zoals winkels en restaurants, media en evenementen. Tevens moet niet worden vergeten dat veel voormalige stedelingen op het platteland zijn gaan wonen, maar nog steeds een stedelijk netwerk hebben, bijvoorbeeld omdat zij nog in de stad werken. Zij vormen vaak een eerste stap om de relatie met de steden te versterken.

Steden als Delft, Leiden, Gouda en Amsterdam, maar ook Kinderdijk trekken veel buitenlandse toeristen. De ligging van Oost-Zuid-Holland in het Groene Hart is ideaal ten opzichte van deze steden en de luchthaven Schiphol. De uitdaging is om bezoekers van deze plekken één of meerdere dagen in het Groene Hart te houden. Dan moeten er wel voldoende voorzieningen op het gebied van verblijf en transport komen.

Promotie, communicatie en informatie

Niet alleen de promotie van recreatiemogelijkheden, maar ook de promotie van het gebied als onderdeel van het Groene Hart kan worden verbeterd. Het Groene Hart begint langzamerhand een merk te worden. Dit kan nog verder worden versterkt. De mogelijkheden van branding van het Groene Hart en/of het Nationale Landschap als leefomgeving, recreatiegebied en gebied voor streekproducten worden nog beperkt benut. Het op te zetten bezoekerscentrum Wierickeschans kan daartoe een bijdrage leveren. Maar ook een regionale campagne, informatiepanelen, regionale televisie en radio en artikelen in gedrukte media onder de stedelijke bevolking kunnen bijdragen.

Landbouw, water en natuur

Boeren zullen zich meer gaan richten op het onderhoud van landschap en minder op de productie van voedsel. Er is voor hen dan wel een duurzame compensatie noodzakelijk. Buiten de financiële bijdrage van de overheid hiervoor, zullen ook private bijdragen nodig zijn. Daarom zal er meer focus op private mogelijkheden moeten komen te liggen. Rood voor groen is één van de mogelijkheden met de meeste potentie, al dan niet ingezet via gebiedsfondsen of in combinatie met bestemmingswijzigingen.

Het Waterbeleid 21e eeuw vraagt om meer waterberging. Tot nu is het moeilijk geweest om opvanglocaties te vinden. Agrarische grond is hier geschikt voor, mits er voldoende financiële compensatie wordt geboden.

Organisatie en samenwerking

Lokale en regionale organisaties zijn in opkomst. Na enige ontwikkelingstijd, lijken de meeste organisaties intern op orde. Aanvankelijk waren de meeste op de eigen sector en/of gebied gericht, maar langzamerhand neemt de samenwerking met andere minder bekende actoren toe. Steeds vaker worden samenwerkingsverbanden aangegaan, visies opgesteld en convenanten gesloten. De agrarische natuurverenigingen hebben daarbij vaak een spilfunctie. Hetzelfde geldt voor de lokale leiders. De meeste organisaties zijn van één of enkele centrale personen afhankelijk.

De samenwerking met stedelijke organisaties ontbreekt nog, maar is voor de toekomst noodzakelijk. Een goede strategie hierbij kan zijn om contact te zoeken met lokale leiders in de steden.

4.3 Zeeuwse Eilanden

Wonen

Zeeland zit in de lift als woonlocatie. De provincie zet in op een verdere stimulans om de vestigingsfactoren te verbeteren. De kwaliteit van de leefomgeving wordt daarbij als belangrijkste vestigingsfactor beschouwd. Daarmee wordt ingespeeld op de trend om buiten in een groene en rustige omgeving te willen wonen. Daarnaast zijn de communicatie- en transportmogelijkheden sterk verbeterd. De profilering van Zeeland als de groenblauwe oase van Nederland speelt daarbij een belangrijke rol. De toename van tijdelijke en permanente bewoners wordt ook als een belangrijke impuls gezien om de dienstverlening te behouden en uit te breiden. Dit beleid biedt mogelijkheden om een financiële koppeling te leggen tussen wonen/werken en landschap.

Recreatie en toerisme

De stad-landrelatie zal vooral in toerisme en recreatie moeten worden gezocht. Eigenlijk is deze relatie al aanwezig. Een financiële bijdrage van de bezoekers voor behoud en versterking van het landschap is één van de mogelijkheden voor de toekomst, zoals een oormerking van de toeristenbelasting of parkeergelden.

De Zeeuwse Eilanden hebben een breed aanbod aan recreatie en toerisme dat ieder jaar grote aantallen bezoekers trekt. Voor de toekomst is het van belang om het aanbod beter aan elkaar te koppelen en op elkaar af te stemmen en een verdere kwaliteitsslag te maken. Dit is noodzakelijk om aan de wens voor meer luxe, onderscheid en rusticiteit te kunnen voldoen en daarmee te kunnen concurreren met andere locaties in eigen en buitenland. Het beleid richt zich reeds op uitbreiding van het recreatieve aanbod wanneer dit bijdraagt aan natuur- en landschapsontwikkeling (fysiek of financieel) of wanneer dit de totale kwaliteit verhoogt. Er is vooral behoefte aan slecht weer voorzieningen, waar stimulerend beleid een rol in kan spelen.

Zeeland is, zoals de naam al zegt, een waterrijk gebied en ideaal voor de watersport, maar staat nog niet als zodanig op de kaart. De watersportsector is groeiende. De Zeeuwse Eilanden kunnen hiervan profiteren door zich verder te profileren als watersportgebied.

Landbouw, water en natuur

Agrarisch natuurbeheer is nog beperkt, maar groeiende. Met de opgaven voor natuurontwikkeling komen er ook kansen voor agrariërs om deze nieuwe natuur te beheren. Hetzelfde geldt voor blauwe diensten.

Organisatie en samenwerking

De lokale en regionale organisaties op de Zeeuwse Eilanden zijn nog sterk op de eigen sector gericht. (Vermeende) tegengestelde sectorbelangen zijn hier mede debet aan, maar ook het feit dat samenwerking nog niet noodzakelijk was. Om een verdere professionalisering en kwaliteitsslag te kunnen maken is samenwerking echter onontbeerlijk. Er zal onder andere een balans gevonden moeten worden voor de tegengestelde belangen tussen natuur- en recreatieorganisaties enerzijds en de landbouwsector anderzijds op het gebied van water (grondwaterpeil, ontpolderen, enzovoort).

Ook zullen de ondernemers elkaar meer op moeten zoeken om de recreant een breder aanbod te kunnen leveren en onderlinge concurrentie te voorkomen. Het opzetten van gezamenlijke recreatieve routes langs de ondernemers of het ontwikkelen van arrangementen zijn voorbeelden die al kleinschalig in de praktijk worden toegepast.

4.4 Conclusies uit het RURBAN-project

De casestudies in de vijf landen vormen een rijke bron van inzichten in huidige en potentiële ontwikkelingen van stad-landrelaties en goederen en diensten op het platteland. Zo blijkt dat stedelijke druk zeer verschillend wordt gewaardeerd, de regulering van de stedelijke druk afhangt van de wijze waarop de overheid is georganiseerd en dat veel stedelingen 'de bijenkorf' willen ontvluchten. Voor een uitgebreide analyse van de stad-landrelaties in de andere landen verwijzen we naar het eindrapport (Overbeek en Terluin, 2006).

De vraag voor veel goederen en diensten komt van stedelingen die op het platteland willen wonen en recreëren, maar doorgaans in de stad hun brood verdienen. Dit resulteert in een permanente vraag naar bouwlocaties, voorzieningen en recreatiemogelijkheden welke het landschap beïnvloedt en kan conflicteren met de vraag van andere gebruikers van het platteland. Een gebiedsgericht geïntegreerd beleid met deelname van zowel (grote) steden als dorpen geldt als cruciaal. Dit beleid houdt het volgende in:

- Gebiedsgerichte ruimtelijke ordening: via bestemmingsplannen en compensatiegelden voor groene functies afspreken welke locaties in een regio voor functies als wonen, landbouw, recreatie, natuur en waterberging zullen worden bestemd;
- Overheden zorgen voor publieke goederen en diensten, zoals nationale en regionale landschappen, fiets- en wandelpaden;
- Betrokkenheid van een groot aantal stedelijke en landelijke gemeenten, regionale overheden, en belangenbehartigers om samen een geïntegreerd aanbod van publieke en private goederen en diensten te realiseren.

In het achterland van de kustgebieden speelt vooral de uitdaging om behoedzaam met het ontwikkelen van het buitengebied om te gaan zonder het landschap aan te tasten. Het vermarkten van het platteland is een belangrijke bron van werkgelegenheid en inkomen. Door de stroom van toeristen en tweede huizen bewoners houdt het ook veel dagelijkse voorzieningen in stand.

Het RURBAN-project doet vijf aanbevelingen om stad-landrelaties te verbeteren en de vraag en het aanbod van goederen en diensten beter op elkaar af te stemmen:

1. Organiseer duurzame stad-landrelaties op regionaal niveau en verdeel lusten en lasten van rode en groene functies over het hele gebied;
2. Zorg voor een regionaal gebiedsgerichte ruimtelijke ontwikkeling;
3. Verbeter het aanbod van private goederen en diensten door middel van meer samenwerking van producenten;
4. Versterk het aanbod van publieke diensten zoals natuur- en landschapsontwikkeling, recreatieve infrastructuur en cultuurhistorie door middel van voldoende financiële ondersteuning;
5. Integreer het aanbod van publieke en private goederen en diensten op het platteland.

Als we deze conclusies voor Oost-Zuid-Holland en de Zeeuwse Eilanden nader beschouwen, dan delen stedelijke en landelijke gemeenten nog onvoldoende de kosten en opbrengsten van het platteland. In beide gebieden zijn er kansen voor duurzame stad-landrelaties als er een betere aansluiting van vraag en aanbod komt. Er liggen met name kansen voor verevening bij de ontwikkeling van woningen en recreatieve voorzieningen en bij wateropgaven, al dan niet via gebiedsfondsen. Het financiële verantwoordelijkheidsgevoel voor het behoud van het platteland is echter nog beperkt aanwezig. Met de toenemende aandacht voor natuur en landschap lijkt hier echter enigszins een omslag in te komen.

Literatuur

Overbeek, Greet en Janneke Vader, *Rural-urban context in the Netherlands: Oost-Zuid-Holland and the Zeeuwse eilanden (D2)*. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2003.

Overbeek, Greet, Janneke Vader en Hans Dagevos, *Consumers in the Netherlands: East South-Holland & The Islands of Zeeland (D6)*. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2003.

Overbeek, Greet en Janneke Vader, *Intermediate actors in the Netherlands. Oost-Zuid-Holland and the Zeeuwse Eilanden (D9)* LEI Wageningen UR, Den Haag, 2004.

Overbeek, Greet en Janneke Vader, *Producers in the Netherlands. Oost-Zuid-Holland and the Zeeuwse Eilanden (D13)*. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2004.

Overbeek, Greet en Janneke Vader, *Improvements in the Netherlands. Oost-Zuid-Holland and the Zeeuwse Eilanden (D16)*. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2005.

Overbeek, Greet and Ida. Terluin (eds.), *Rural areas under urban pressure; Case studies of rural-urban relationships across Europe*. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2006.

Pieterse, Nico, 'Kleur bekennen in het Groene Hart'. In: *Ruimte in debat 03/2003*. Ruimtelijk Planbureau, Den Haag, 2003.

Provincie Zeeland, *Koersen voor onze omgeving. Een discussienota over het nieuwe Zeeuwse omgevingsplan*. Middelburg, 2004.

Provincie Zuid-Holland, Utrecht en Noord-Holland, *Balans van het Groene Hart. 2005*.

VROM, *Nota Ruimte. Ruimte voor ontwikkeling*. Ministeries van VROM, LNV, VenW en EZ, Den Haag, 2004.

Websites:

www.struinenenvorsen.nl.